

# Medijska pismenost – duhovna uspravnost žene u postmodernim tokovima – komparativni pogled\*

**Fahira Fejzić Čengić**

Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu

## Sažetak

Svako vrijeme isijava svoj duh. Hegel bi kazao da svako vrijeme ima svoju duhovnu vertikalnu, svoju zakonomjernost. Duh našeg vremena, nakon modernosti, duh postmodernosti, jeste duh masovnih medija. Nezamislivo je naš svagdašnji život bez vijesti, interneta, medija, komunikacija, tehnologija...Važan zahtjev u tom smislu jeste da žene iz ovog vremena budu medijski pismene. Zašto? To je nov termin, definiran u 1992. godini u EU,<sup>2</sup> kasnije razrađivan u više navrata na raznim kongresima, konferencijama i skupovima. Žene moraju biti klasično pismene (tradicionalno pismene), ali i medijski pismene kako ne bi bile lahkovjerne žrtve medijskih manipulacija, žrtve predrasuda ili žrtve neznanja. Medijska pismenost usavršava se cijeli život. Uz pomoć medijske pismenosti ličnost lakše bira, odbacuje, odvaja bitno od nebitnog.

---

\* Izlaganje s XX. Međunarodnog znanstvenog skupa "Društveni položaj muslimanke u Europi" održanog u Zagrebu, 26. i 27. aprila 2013.

<sup>2</sup> Izvorno je to učinjeno u Aspen Media Literacy Leadership Institute 1992, i elementarno definirano kao "medijska pismenost, sposobnost pristupanja, analiziranja, evaluacije i kreacije medijskih informacija u najrazličitijim formama"; <http://www.ccb.lis.illinois.edu>

Drugi ulazni termin ove rasprave jeste duhovna uspravnost. Duhovnost je preogromna, nedostižna. Izvankosmičkih je razmjera i neograničenih dimenzija, stoga je baviti se njome uvijek pomalo naivno. Žene bi je trebale posjedovati, osim tradicionalnog vjerskog znanja, što više tzv. duhovnog halal-znanja, znanja o Allahu i Njegovom stvaranju, te o Njegovim stvorenjima: dobrim i zlim. To su i široka i brojna detaljna znanja o korisnome, praktičnom, o porodičnom, moralnom, znanja o dobru i znanja o dostojanstvu. Također, kao i medijska pismenost, i duhovna uspravnost usavršava se cijeli život. I uz njenu pomoć ličnost lakše bira, pravilnije donosi odluke, odbacuje, odvaja bitno od nebitnog na pravilan način.

Postmoderni doba sinonim je koji se kakogdje, u teorijama: u sociologiji, filozofiji, političkoj filozofiji, komunikologiji, pravu ili politologiji još naziva i postindustrijsko doba, postkapitalizam, vrijeme postranzicijskih tokova, ali i u različitim teologijama kao mesijansko vrijeme, vrijeme antikrista, ili u islamskim akaidološkim raspravama nazvano ahiri-zeman, posljednje vrijeme... vrijeme čekanja...

Napokon, ulazni termin iz naslova moga izlaganja jeste i komparativni metod kao okvir, metodološki zahtjev ili moja želja da na otvorenom polju različitih i naizgled nespojivih ulaznih elemenata koji ulaze u raspravu s ove konferencije iznesem. Medijska pismenost i duhovna uspravnost trebale bi danas obilježavati ženu muslimanku u geografiji Evrope. Za mene je to kontinent, politički projekt, geografsko-geopolitički određeni prostor i napokon, zavičaj većine nas ovdje prisutnih, a svakako, životno zainteresiranih za svaki ovaj termin, u skladu i harmoniju uvezanih.

**Ključne riječi:** medijska pismenost, duhovnost, objavljeni moral, strah, sabur, Nova Polinezija

### Objavljeni moral – šta je to?

**N**ajprije ću iznijeti moju osobnu brigu, koja je proživljena i iskustveno popunjavana u mojoj osobnosti, kako privatne tako i profesionalne sadržine, a ona glasi – zajednica koja odbacuje načela čiste vjere i čistog morala završava u razvratu svih oblika: promiskuitetu, razuzdanosti, jeftinom provodu, požudi, sodomi, gomori, eskapizmu, voajerizmu, korupciji... Takvih je zajednica, propalih i opustošenih, na ovoj našoj predivnoj planeti Zemlji bilo jako puno. Arheologija, povijest, etnologija, antropologija već su pobrojale i opisale ovakve propale zajednice empirijski dostatno. Možemo se

sjetiti na trenutak tolikih velikih i moćnih kultura i civilizacija koje su u najvišoj fazi svoga bogatstva i osionosti, pohlepe i nakaznosti, propadale kao truhle kruške: Babilon, Memfis, Knidos, Sumerija, stari Hidžaz. Prahistorijski Šam, Ejka, Mada'in, narodi Ad, Semud... bilo, prošlo, mi smo na redu. Stoga evo i promišljamo sami sebe u svom dnevnom i živućem trenutku. Pokušavamo sami sebi pomoći, i drugima svakako, i pokušavamo osmisliti svaki svoj trenutak, na najbolji mogući način. Ako se bavimo pitanjima muslimanke u Evropi XXI st., onda neću ništa nepoznato reći podsjetivši da je muslimanka ona žena koja bi trebala odisati islamskim svojstvima – pacifizmom, tihim ali postojanim dostojanstvom.<sup>3</sup> Žena, čiji je imidž, preovlađujući imidž, upravo dostojanstvo i čvrst moral. A iz toga proizlazi i brend njihove zajednice i njihove porodice kao uspješnih i moralnih članova širih društava i država. Stub ovoga imidža i brenda je, vidite, na ženi: ženi majki i ženi supruzi, ženi poslovnoj i obrazovanoj, snažnoj i moralnoj.

Vjernici/-e pa tako i muslimani/-ke vjeruju da je svijet stvoren, da traje i da će takav-kakav je nestati, jer je *per se* prolazan. Naslijedit će ga jedan drukčiji svijet. Ovaj drugi svijet bit će neprolazan ili vječan. Ali, to nije samo leksema, jedna obična riječ. Vječnost treba doista pokušati domisliti kao Vječnost. Stoga vjernici upražnjavaju objavljeni moral. Kod ovog morala, 'dobro' i 'loše' plod su Božijeg imenovanja dobra i zla,

<sup>3</sup> Ovih se godina, pa i mjeseci u krugovima feministkinja rado raspravlja o ženama imamima, ženama hatibima ili ženama muftijama kao i ženama mujezinima (ovo posljednje već je objavljeno u jednom sarajevskom vjeronaučnom udžbeniku kao 'fotografija žene koja uči ezan'). Feminizam je u ovom smislu anahron projekt koji podvaja ljudsko biće kao najsavršenije stvorenje u Prirodi isključivo i samo po spolnoj osnovi, tj. rodnoj osnovi i pretvara ženu, vjerovatno nesvjesno makar projektirano, u pitanje ili predmet terapijske pažnje, kao niže biće, usput to čineći perverzacijom aksioma islamskog dogmatskog naukovanja. Ono kaže – svih 125 hiljada vjerovjesnika (poslanika, vjesnika, navjestitelja Božije riječi, pejgambera...) posjedovali su sljedećih sedam svojstava (sifata, znamenja, odlika, osobina, formi ponašanja): *sidk* (iskrenost), *emanet* (povjerljivost), *teblig* (dosljednost u prenošenju Božije poruke), *adalet* (pravednost), *fetanet* (oštroumnost), *ismet* (nepogrešivost u vjeri i moralu) i *rudžulet* (bili su svi muškarci). Na tragu ovih svojstava vjerovjesničkih, ustanovljena je institucija imama i imameta, a vrlo slično bilo je i s institucijom mujezina, pa tako i muftije kao glavnog imama. Žena može biti u odsustvu muškaraca i imam i mujezin, ali samo ženskom i dječijem džematu, ili, nekada, ako ikada nestane muškoga roda, ako eventualno planeta preživi takve strahote i pustošenja svega i svačega, pa recimo, prežive samo neke žene.

rezultat poznavanja duhovnosti i povrh toga poznavanja zbilje duše,<sup>4</sup> a ne nikako stvar ličnog nahodenja.

To je unutarnji moral zbog kojega osoba iz snažnih uvjerenja, nepokolebljivih principa vjere nipošto ne čini nikakve loše radnje, imajući istančanu savjest. Naspram ovoga postoji vanjski ili sekularni moral koji je većinom sadržan u sadržajima tzv. građanskih vrlina, koje su obavezno regulirane izvana, normama, kodeksima, zakonima. Osoba ih poštuje da ne bi bila kažnjena izvanjskim predviđenim kaznama, zatvorima, materijalnim davanjima, sankcijama, oduzimanjem materijalnih vrijednosti, pozicija i sl.

Muslimanka kroz dugu povijest baštini tzv. *objavljeni moral*, moral koji je transcendentan, ne potroši se dnevno i samo tu gdje jesmo. To je već moral za koji se prava isplata, nagrada isplaćuje na Drugome svijetu, kao najsigurniji Allahov milodar. Riječ je o *novumu*<sup>5</sup> u zajednici racionalizma i striktnih procedura koje su obilježja Evropske unije kao političkog okruženja. Jer, većinom njena sekularizirana, laicizirana pa i ateizirana društva, ne priznaju transcendentno ili vječno. Ili se time ne određuju. Ne uspostavljaju javni diskurs ili javni prostor, ili javno mnijenje na ovim parametrima. A muslimanka baštini vječnost, transcendentnost svojih istina i spoznaja, kao nebeski kod u svakom svom koraku. Traži društvo bez represije, s usvojenim i ispoštovanim javnim moralom kao najvišim oblikom ćudoređa, kantijanskoga prosedeja, ali također njeguje i osobni, privatni ili unutarnji kao duhovni moral, naj-nježnije ćudoređe koje ostaje zaklonjeno u četiri važna zida 'kuće bitka' i 'kuće sigurnosti' gdje se trajno pune ispražnjene baterije po povratku s trgova, ulica i poslovnih prostorija.<sup>6</sup> Zato poštuje red, rad, disciplinu,

<sup>4</sup> Duša u religijskom smislu ima svoju zbilju, i sva djela koja čovjek čini ne djeluju jednako na nju. Neka djela npr. zauvijek je upropaste, a neka druga djeluju preporoditeljski na dušu... jedna joj donose bolest, a neka pak druga joj donose lijek... Pogledati šire u knjizi Dževada Amolija: *Načela morala u Kur'anu*, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo, 2013, strana 20.

<sup>5</sup> *Novum* je latinska riječ. Danas je najčešća u novinarstvu. Označava sve ono što je dotada bilo nepoznato ili nepostojeće u zajednici, u znanjima ljudi, u umovima i iskustvima ljudi i što nas čini radoznalima da to što prije otkrijemo i saznamo.

<sup>6</sup> Kada bi ženin moral (kao uostalom muškarčev) bio samo lična stvar, osobni izbor i kada ne bi imao postojeće i vječne temelje, niti bi mu se iznutra mogli odrediti univerzalni principi i sudovi, niti bi izvana bilo i spomena o nekoj konzistentnoj filozofiji ili racionalnim argumentima. Pogledati zanimljiv pristup ovom stavku kod

ustanovljena 'pravila igre uređenih država i društava. Nema sumnje da postoji mnogo sličnosti između uređenih država i društava i izvornih islamskih načela organizacije zajednice. I sve dok je u posljednjih dvjesto godina trajala epoha intenzivne znanstvene i tehničke supremacije izgledalo je da materijalizam i racionalizam imaju dominantan smisao. S neozvaničenim 'krajem znanosti'<sup>7</sup> i dehumanizirajućim aspektima tehnologija svijet je (radno nazvan okcidentalni) stupio u tešku fazu stagnacije i usputne arogancije. Nema sumnje da polahko zalazimo u doba sve veće neizvjesnosti, krize svih tradicionalnih i općih vrijednosti, krize morala, krize identiteta, krize prirode, krize koju je prouzrokovao 'homo sapiens'.<sup>8</sup>

---

Dževada Amolija u knjizi *Načela morala u Kur'anu*, Naučnoistraživački Institut "Ibn Sina", Sarajevo, 2013, str. 23.

<sup>7</sup> To je naziv odlične knjige Jonasa Horgana koja se bavi ovim problemom – naime problemom kraja znanja, znanosti i kraja znanstvenih otkrića u svijetu, Jesenski i Turk, Zagreb, 2009.

<sup>8</sup> Strah nastaje kao nesvjestica slobode, veli Sjoren Kjerkegard. U 'državi blagostanja' nastaju ovi nedostaci: nedostaci društava blagostanja stavljaju stanovnike u razočarenja, pasivnost, nezrelost i ubacuju u bespomoćnost. Život tako egzistira kao jedan komplet rutine i istreniranih poteza. I tu, u društvu blagostanja, nastaje strah. 'Država blagostanja, to je kršćanski san o sretnom društvu', veli poznata norveška sociologinja Nina Karen Monsen. Toj 'državi blagostanja' trebaju živa, uhranjena tijela, ali mrtva usta, što žive suspendirani život do daljnjeg. (Rasim Muminović: *Moć i nemoć države blagostanja*, Sarajevo, 2004: 41)

Strah je namijenjen naročito useljenicima, drugima i drugačijima. Norveški *Jante zakon* definira odnos stranaca i domaćih stanovnika. Neke od njegovih odredbi jesu: Ti ne možeš misliti da si Ti nešto. Ti ne možeš misliti da si Ti jedan kao mi. Ti ne možeš misliti da si Ti pametniji od nas. Ti ne možeš vjerovati da NAS, možeš učiti nečemu. I ostale odredbe sličnih su intencija, koje su usmjerene na ubijanje osobnosti i kreativnosti svake buduće pridošlice u ovo tzv. 'društvo blagostanja'. Tako nastaju zatvorene grupe čiji je moto: Mi smo NEKO. Mi smo viši nego DRUGI. Mi smo najpametniji. Mi smo najbolji. Mi smo vaspitači. (Rasim Muminović: *Moć i nemoć države blagostanja*, Sarajevo, 2004) Norvežanin, klasični član 'države blagostanja' kaže: 'Ne postoji loše vrijeme. Postoji samo loša odjeća'. Suptilan istraživač socijalnih i psihosocijalnih tokova u ovakvim hladnim i materijalno preopskrbljenim društvima može konstatirati da nema rahatluka u 'državi blagostanja', da ljudi žive usamljeno, da su to društva pravila, koje su iznjedrile ljudske grupe, ljudi-vaspitači svojim ljudskim maksimumima i procjenama šta je dobro a šta loše za osobe; tu naprosto djeluje jedna materijalna sila koja tjera ljude jedne od drugih; njima preostaje imati i kupovati i kupovati. Kupovati nije samo žed, to postaje egzistencijalni ugođaj (Rasim Muminović: *Moć i nemoć države blagostanja*, Sarajevo, 2004: 75). Iz njihove perspektive, naime,

## Snagom duhovnosti nasuprot histeriji straha

U 'društvu blagostanja' nastaje strah, kaže Nina Karen Monsen, norveška istraživačica. Živimo u vremenu strahova, svakakvih strahova. Većina priznatih autora društvenih i političkih nauka u Evropi danas najčešće raspravlja o strahovima u društvu. Jer je mnogo razloga da se pojedinac i njegova zajednica plaše, brinu, strahuju. Sve su to manje-više vanjski razlozi. Ako nema jednog straha (onog od Boga), onda postoje svi ostali izvori strahova, materijalni ili materijalizirani. Počev od neizlječivih bolesti, preko opasnih zračenja, zatrovane i klonirane hrane, do meteoroloških klimatskih opasnosti svake vrste, oružja za masovno uništenje, strahuju od besmisla života, od dosade, od nihilizma. Stigmatizirana društva opet, ili manjine u njima, strahuju od socijalne neimaštine, od strahova od represija vlasti, represija i pritisaka na različite osobe, svjetonazore ili do pritisaka na čitave kulture i civilizacije koje se od nas razlikuju. Strahovi postmodernog čovjeka i društva jesu strahovi žene i strahovi za žene. Važno današnje pitanje glasi – kako se nositi s ovim strahovima? Je li strah najvažnije osjećanje? Ili je to stid? Ovo je veliko pitanje. I ja ću mu se vratiti još jednom u ovome izlaganju i tekstu.

Posebno me intrigiraju, kao istraživača, strahovi proistekli iz modernih histerija prema muslimanima/-kama i histerija prema duhovnoj čistoti.<sup>9</sup>

---

potpuno je ukinuta perspektiva Vječnosti!! Egzistirati u 'državi blagostanja' znači biti bogat i trošiti pare za lično zadovoljstvo... to je prokletstvo 'države blagostanja'. (Rasim Muminović: *Moć i nemoć države blagostanja*, Sarajevo, 2004: 75)

<sup>9</sup>A duhovno je za mene nematerijalno. Ono naše unutra. Moje iznutra. Posve apstraktno. To je recimo duša. Duša je srce vjere, srž istine, srž i duša islama, dubina jednosti, jedne jedine. To je ono što se ne da snimiti niti jednom tehnikom i tehnologijom. Ni kamerom, ni mikročipovanim snimačima, ni digitalno, ni analogno, ni aparatom, ni ničim... Nema CT uređaja koji bi snimio duhovnost. Duhovnost se naime *a priori* opire svim tim maštarijama ljudske produkcije. Jer, to jeste najveća Tajna božanska. Ona je u srcu. U duši. U trećem oku, u prsima, u timusu ili malo oko njega, u svim tim nivouima koje sve veći broj osoba, žena naročito, nikada baš nikada ne upotrijebe jer ne znaju, jer su zaboravile svoju duhovnu snagu i moć. Eh, sve to što nabrojah i što se nađe u nama, i sve što znate a da ništa niste rekli. To je sve to, i ništa od toga.

## Sabur (strpljenje) – osnovni metod uspješne žene

U boli, u bolesti, na samrtnoj postelji, u najvećoj tuži, u tom produhovljenom srcu jeste i u toj duši koja nikada ne zgasne, što je spas. Epicentar je snage. Šuti se. Moli se. Gori se za to. Allahova moćna svojstva, riječi, imena, suštine koje otvaraju na neobičan način. I to čini svaka individua ponaosob, sama za sebe, i na svoj osobit, neponovljiv način. Tu je smještena tajna apsolutne individualnosti islama, imana i ihsana. Svakog čovjeka, svake žene. Ona se doziva u pomoć. Dovi se i moli sama Velika Moć Gospodareva. I prepusti joj se. On, Uzvišeni, odradi sve. Za nas. Kako i zašto to biva, ne znaju žene. Pa čak ni one najuzvišenijih karaktera, poput Rabije El-Adevijje, hazreti Asje, hazreti Belkise, hazreti Merjem, hazreti Sumejje, hazreti Esme, hazreti Aiše, Hatidže, hazreti Malhun Hatun, čija znamenja nisu nestala, pamte se i Uzvišeni ih čuva, ne skrnavi ni nakon stotina ili hiljada godina... jer su posebne... jer su duhovno vječne već sada, dok još traje zemni prvi svijet, ovaj trodimenzionalni, materijalni i duhovni i energetski istovremeno... a tek će to biti u nekom narednom, drugom svijetu koji će belli biti samo energetski i duhovni... bezmaterijalni... Dakle, Gospodar svih događaja sam od Sebe odradi sve za nas, na nama je samo da to zatražimo i prihvatimo. Jer, to je što nam ON pošalje najbolje za nas. Strpljenje. Osnovni metod opstanka i uspjeha. Samo u to treba čvrsto vjerovati. Šta je vjera ako nije apsurd? Kako bi to Toma Akvinski kazao... nekoć davno... No, treba imati i povjerenje u vlastitu vjeru. Odista se osloniti. Vjerom s povjerenjem. To što uslijedi najpohvalnije je i najkorisnije za nas. I to je Put. A put je uvijek s prvim korakom započet. Ponavljam, sabur<sup>10</sup> je taj prvi korak. I traje vječno.

Za dobru vjernicu muslimanku put je radost. Istraživanje sreće i boli. Susret s novom formom, koja je počesto neizreciva, pa i nepodnošljiva: izmjena materije u energiju. Poput onih biohemijskih veza koje Stent

<sup>10</sup> Jedna poznata talijanska novinarka, humanitarka i angažirana žena, boravila je u Sarajevu u toku najteže opsade u ratnom vihoru. Boravila je i družila se sa Sarajlijama svih zanimanja, i svih vjera i nazora... Patila se zajedno s njima, bez struje, bez vode, bez grijanja i bez hrane... Pamtila je i pisala svoj ratni sarajevski dnevnik. Nakon mnogo godina napisala je sjajnu zbirku poučnih priča, sa živim junacima u njoj. Naslovila je tu neobičnu knjigu terminom 'Sabur'. Na promociji ove knjige kazala je da je za nju to čarobna riječ, i da ju je otkrila tek u Sarajevu, da je magična i moćna, i da je ona – tajna opstanka Sarajeva i njegovih građana...



naziva strunama,<sup>11</sup> i za koje ne zna jesu li energija ili su početak materije, jer još niko nije dokučio njihov kraj ili njihov početak. No, muslimanka to može naslutiti, samo treba vjerovati, do apsurdna. Bez kalkulacija kojima je obasipaju masovni mediji, među ostalim. I priče s naslovnih strana žutih medija ili tzv. ženskih revija... koji je pretvaraju u robu.

Da bi otkrila tzv. implicitni red, kojemu nas poučava posljednji genije fizike, Bohm,<sup>12</sup> a to je da ispod naizgled različitih događaja i zbrkanosti svijeta postoji fenomenalni poredak ili red, tzv. implicitni red, i ona traga za implicitnim redom. (Ovaj je naučnik u svrhu eksperimentalnog dokaza ove tvrdnje uzeo kap tinte i kanuo na cilindar od glicerina te zarotirao. Kap se rašprcala po cilindru svuda okolo, izgledalo je užasno nepovezano i zbrkano, ali kada je zarotirao cilindar na suprotnu stranu, Bohm je uočio da su se sve kapljice ponovo vratile i suoblikovale početnu kap tinte). Dakle, u pojavnom svijetu ona ostaje samo koliko mora. Odigra svoju pojavnu ulogu. Kao u pozorištu. Kao u kazalištu. Kao na daskama. Kao na obali. I vrati se u ono prethodno kazano. Nit s Gospodarom svih događaja, vlasnikom implicitnog reda i ekplicitnog nereda, nikada ne prekidajući, nikada ne kidajući svoje veze s Apsolutnim. Tako što misli na njega. Što razgovara s njim. Što ga slavi kadgod može. Što ga veliča. Što ga je svjesna. Kad ste nečega svjesni, postajete posve druga osoba u odnosu na sve one oko vas koji toga istog nisu svjesni, mada vam se čini da ste svi jednaki.

Ne, niste jednaki. Oni vječito svjesni, u trajnoj molitvi, u trajnim dahovima sa Stvoriteljem u velikoj su prednosti. Oni su, naime, pobjednici vremena i prostora, bez obzira gdje se nalazili, kako živjeli i kuda

<sup>11</sup> Prema *teoriji superstruna*, postoji jedna temeljna razina iznad koje sva pitanja vezana uz prostor i vrijeme postaju besmislena (Horgas, 2009: 85). Witten je 1999. dodao: 'Spoznaja da je gravitacija posljedica teorije struna za mene je jedno od najvećih otkrića uopće' (Horgas, 2009: 85). One nisu ni materija ni energija, one su neka vrsta matematičke *pratvari* koja generira i materiju i energiju i prostor i vrijeme, ali sama ne odgovara ničemu u našem svijetu. (96.) Stent je 1969. kada je ovaj autor objavio knjigu *Dolazak zlatnog doba, pogled na kraj napretka*, u njoj utvrdio da se znanost kao i tehnologija, umjetnost i svi kumulativni progresivni poduhvati – približavaju svome kraju (20). Početkom XX st. *Oswald Spengler* 1918. u svojoj zanimljivoj knjizi *Propast Zapada* utvrdio je da će se zbog sve veće arogantnosti i sve manje tolerancije znanstvenika prema drugim sistemima, naročito religijskim, društva pobuniti protiv znanosti i prigrliti religijski fundamentalizam i druge iracionalne sisteme. (38).

<sup>12</sup> John Horgan, *Kraj znanosti*, Biblioteka Jesenski i Turk, Zagreb, 2009, str. 115.



se kretali. Samo se tako uspješno gube strahovi od života, strahovi u društvu. Tako žene prestaju biti minorne, i prestaju se plašiti.

### **Zabrane i naredbe su dobre za nas**

U osnovi slobode u vjeri nema svih gotovih odgovora. Gotova su samo načela. Gotovi su ajeti. A oni su riječ, poruka, informacija i obligacija. Zabrane ili naredbe. Precizne i snažne. Uvijek nama korisne. Makar nam se tako ne činilo. Uvijek su sve preporuke i naredbe nama ženama jako korisne. Ako su preporuke konsenzualne ili traže razgovor, dogovor, dijalog, polilog, onda treba promišljati, susretati se i dijeliti stavove, savjete i mišljenja s drugima. To je čuveni princip šure, dogovora, ne direktivnosti. Šura<sup>13</sup> je sjajan princip podijeljene konsenzualne odgovornosti. Idžtihad<sup>14</sup> je njegova dopuna i individualni žar najinteligentnijih i najproduhovljenijih među nama.

Svaka muslimanka, punoljetna i umna, treba znati ili savladavati znanje upravljanja svojim životom. U islamu nema dupleksa, bedela, zamjene za osobnost. Naime, niti će njen otac, niti njen muž, niti njen sin za nju odgovarati na Danu stajanja i polaganja računa za sve što radimo u svijetu triju dimenzija, ovome našem današnjem. Stoga muslimanka ima osobnu, ličnu, individualnu odgovornost za kazano, učinjeno, pripremljeno, kao i za nekazano, neučinjeno i nepripremljeno. Ima odgovornost za neznanje, neaktivnost, nemar, haram, širk, nemoral, i šta sve ne stane u jedan obični ljudski život...

### **Pravi – kao srednji put i pravilo hrabrosti**

Predlažem joj muslimanski ili islamski način života i u današnjem kao i u svakom drugom vremenu. Zašto? Ovaj je put označen od samog Stvoritelja čovjeka i svemira kao srednji put: ni ekstremno desni ni ekstremno lijevi, ni ekstremno gornji ni ekstremno donji, već kao srednji put, umjereni put. Ovaj put je jednostavan, nezahmetli, neiritantan,

<sup>13</sup> Šura je akaidološki, pravno-društveni termin i označava obavezu umnih i punoljetnih muslimana/-ki da razgovaraju, dogovaraju, komentiraju i zajednički usaglašavaju svoje stavove o ključnim društvenim pitanjima.

<sup>14</sup> *Idžtihad* je također pravni (dogmatološki) stav u islamu koji podrazumijeva da svaka razborita, odrasla, sposobna i veoma podučena osoba ima obavezu da promišlja svijet oko sebe, donosi meritorne zaključke i usmjerava ih prema okolini... bez obaveze da služi ikoga drugog osim Veličanstvenoga!

dostojanstven, miran i hairli. Treba ga svaki dan nanovo definirati sebi ili redefinirati drugima ako su ga zaboravili. Insan je biće sklono brzom zaboravu. Zaboravnost je genetska predispozicija svakoga od nas. Učinit ću to iz negacije: to je ne ateizmu, ne promiskuitetu, ne bludu, ne razvratu, ne svodništvu, ne zavjerama, ni javnim ni tajnim zavjerama, ne alkoholu, ne opijatima, ne drogi, ne kamati, ne ljenosti, ne neradu... da srednjem putu, na kojemu se umjereno i prosocijalno koristimo svim novim tehnologijama, umjereno s kozmetikom, umjereno s hranom, sa životinjama, umjereno s estetikom, s ljepotom, umjereno s prirodom, ne projektiranim revolucijama i ne uličnim događanjima naroda, ne izljevima novodemokracije, ne fašizmu, ne nacizmu, ne islamofobiji, ne pomodarstvu, ne rigidnom darvinizmu, ne rigidnom laicizmu, ne moralnom slabljenju, ne uličnoj promociji 'fizičke ljubavi' bilo koje vrste...

Za izdržavanje ovog tempa predlažem pravilo hrabrosti. Ono je sadržano u jednom navodnom hadisu: 'Neko mora biti mesar, ali nemoj ti!', dakle, neka bude zao cijeli svijet, nemoj biti ti! Neka laže cijeli svijet, nemoj ti! Neka bogohuli cijeli svijet, nemoj ti! Neka je nemoralan cijeli svijet, nemoj ti! Nađi načina kako da opstaneš! Najprije se napuni duhovnim gorivom, a potom i ovim izvanjskim. Neka cijeli svijet bude protiv normalnog, prirodnog reproduktivnog braka (jedan čovjek i jedna žena), nemoj biti ti! Neka svi zamrže porod, nemoj ti! Neka svi zamrznju djecu, nemoj ti!

U ovom vremenu, postmodernom, kako smo ga označili na početku, a određuju ga brojne razuđenosti identiteta, fluidnosti normi, intersubjektivne interpretacije, raznovrsne dekonstrukcije moralnih načela, javni i učestali javni nastupi osoba i kolektiviteta s krivo naučenim i krivo usvojenim principima 'dobra-zla', važno je potcrtati islamske dogmatološke kao akaidске i fikhske premise – posebno potcrtavajući da je uvijek bilo i danas je moguće izvršiti izmjenu duševnih osobina. Zato su kroz povijest vremena slati Božji poslanici, vjerovjesnici, navjestitelji, proroci, pejgamberi. A slati su upravo zato da bi konkretnim primjerima, manirima svakodnevnih radnji u 'svijetu života' i najobičnijih radnji poučavali ljude oko sebe svojim primjerom i djelatnim nastupom svim onim znanjima i načinima (stilovima života) koji su mijenjali ljude: poslanik Lut, a. s.<sup>15</sup>

<sup>15</sup> Poslanik *Lut, a. s.*, poslat je narodu o kojem govori Kur'an u suri (glavi) *Hidžr*, i čiji se arheološki ostaci i danas vide na putu od Hidžaza ka Šamu u dijelovima Saudijske

## Šta sa islamofobijom?

Zarad lakšeg razumijevanja ksenofobičnih projekata i procesa u savremenom svijetu, predlažem da se uključiš u timove ili samostalno vezano za razumijevanje savremene islamofobije u nekim evropskim državama i zajednicama, da istražiš uzroke antislamske histerije, da istražiš uzroke i povode straha od islama, straha od Kur'ana i blasfemije na Poslanika islama, i općenite harange protiv muslimana, tih jednostavnih manjinskih ljudi srednjega puta. Počni sasvim jednostavno, od prvog poteza, učenjem Euze i Bismille...<sup>16</sup> i Muavezetejna, spokoj vodom, abdestom kao univerzalnom masažom, potom kreni na posao.<sup>17</sup>

---

Arabije prema unutarnjoj Siriji. Lutov narod bio je sklon homoseksualnosti. Njihov lider, Lut, a. s., moli ih da se kloni *tog stila života*. Poziva ih u heteroseksualizam i pri tom se poziva na Boga, koji je takav smjerokaz ponašanja odredio kao nezdrav put, prestupništvo od normalnog (*zdravog*) stila življenja. 'Reci: Putujte po Zemlji i posmatrajte kako su završili prijestupnici. To su zaista pouke za one koji posmatraju'. Dakle, narod Lutov pouka je i poduka za nas žive, koji posmatramo arheološke ostatke Lutova naroda kojeg je zauzvrat, kazneno zastrašujući vjetar i zemljotres uništio do posljednjega pripadnika. Pomrli su u trenu, strašnom smrću. Ali, tragovi te kazne još postoje, samo zato da bi se iz njih, danas i zauvijek, crpila pouka. Jer, korisno je za sve nas raditi i po zdravom razumu, ali i po vjeri!

Njihovi oponašatelji danas, prošireni gotovo kao globalna mreža, općeprisutni, ekspanzirani, skoro pa društveno privilegirani (LGBT populacija: Lesbian, Gay, Bisexual, Transeksual) okrenuti su svom svijetu, svom ugodajnom svjetopogledu i osobne užitke smatraju za najbolje forme života. Pri tome stilove svoga življenja ne samjeravaju s onim što je ishodujuće. Takva samjeravajuća forma npr. je sunovrat prirodne porodice, pad nataliteta, širenje spolnih virusa poput AIDS-a i stropoštavanje ljudske civilizacije. Mislilac *Farabi*: kaže "Ponekad je čovjek bolestan i od gorčine svojih usta osjeća i šećer da mu je gorak. A to je zbog njegove groznice, a ne što je doista šećer gorak. Loše rasuđivanje je posljedica njegove bolesti". (Dževad Amoli: *Načela morala u Kur'anu*, 2013: 127)

<sup>16</sup> Znači da od najmanjih nogu svako djelo započinjemo sa spominjanjem Božijih atributa – imena Allah-Rahman-Rahim; to su najrahatnija Njegova imena i to onda znači da i djelo koje slijedi mora biti takvo da mu priliči spominjanje Božijih rahatnih atribucija. To spada u ponajbolji tevhid-jednost-jedinstvenost božansku koja nas premrežava i ispunjava u svim aspektima naše ličnosti. I dakako, to je učestalost, pa potom trajno odumiranje svih loših, ružnih i štetnih djela. *To je samoočišćenje duše i tijela koje se toga pridržava.*

<sup>17</sup> *Kapija čuvar* od razvrata i trošnosti svijeta u kojem smo svakako jeste namaz, salat. Odvraća od zla, od razvrata jer je zbilja namaza produhovljenje osobe, očišćenje od zla trgova, profanih mjesta, kao i osama, meditacija, tišina...

Svaki dan, pred svaki posao i opet svaki dan i svaki posao: *Repetitio est mater studiorum!*<sup>18</sup> Podsjetit ću na hrabrog njemačkog filozofa Jurgena Habermasa, koji originalno promišlja i iznalazi puteve prihvatanja i tolerancije za sve manjine u Evropi, pa tako i za musliman/-ke. Promišlja naše logične specifičnosti poput mahrame na glavi, džume namaza ili posta ramazana... nudeći ideju da evropski um, bijeli protestantski i netolerantni um prihvati ove razlike<sup>19</sup> kao kulturalne matrice postojanja drugih i drugačijih, koji obogaćuju evropsko tlo, vraćaju izvornost i duhovnost na izgubljenom bespuću... Takva široka svekolika kulturalna prava uključuju i sva moguća religijska prava kao normalna i prihvaćena. Taj prag zove se prag tolerancije. On je predziđe svih budućih tolerantnih dijaloga na svijetu. Nema drugog izbora. Naime, ako ćemo živjeti trebajući jedni druge, a to je savremeni svijet globalizacije potvrdio u protoku naroda, kapitala, ljudi, biznisa i ideja, onda se moramo tolerantno prihvatati. Tolerancija je ključna riječ postmoderne i ono što nam najviše nedostaje u svakodnevnim životima, kako privatnim, tako i složenim društvenim i međunarodnim. Tolerancija je ključna riječ koja nedostaje ukupnom kulturalnom, međukulturalnom i civilizacijskom opsegu moderne Evrope. Ništa tu ne pomažu lijepe i lažne političke i ine izjave, ništa tu ne pomaže spoznaja da nam je sudbina svima zajednička i da to valja ponavljati do iznemoglosti sve dok se ne usvoji. Muslimanke su možda posljednja nada za netolerantni ambijent ovoga kontinenta. Naime, one su posljednji tehnički simbol (izuzev časnih sestara) koji potvrđuje da sve s iskrenom i istinitom vjerom nije sve već propalo na ovom prostoru te da se itekako može biti čestit vjernik, duhovno biće i praktična djelatna osoba svuda pa i u Evropi.

Vjera u beskonačni progres nije više nedodirljiva dogma, veli francuski autor Rene Guenon u sjajnoj knjizi *Kriza modernog svijeta*, dodajući: “da bi zapadna civilizacija doista mogla jednog dana posve iščeznuti u nekom kataklizmičnom događaju” tumačeći ovaj stav idejom da “civilizacija s kojom se moderni ljudi toliko ponose nema povlašteno mjesto u ljudskoj povijesti i može je snaći ista sudbina kao i tolike druge civilizacije koje su već nestale u bližim i daljim razdobljima.” (Guenon, 2005: 8) Jer, nastavlja ovaj autor, “taj kraj nije bez sumnje ‘kraj svijeta’,

<sup>18</sup> ‘Ponavljanje je majka svakoga znanja!’

<sup>19</sup> Ponovo podsjećam na norveški *Janse kodeks* koji razdvaja diskriminatorski podvaja domaće i novopristigle: “Ti ne možeš misliti da si jedan od nas”.

ali je zasigurno kraj jednog svijeta, a ako je ono što se mora dovršiti zapadna civilizacija u svom današnjem obliku, onda je razumljivo da je za ljude, naviknute da ne vide ništa izvan nje, ta civilizacija konačna i bez nastavka.” (Guenon, 2005: 12)

Svaka je civilizacija, pa i ova naša, tek treptaj u beskrajnom kosmosu i sastavni je dio razvoja božanskih kao vječitih manifestacija. Stoga toliko potenciram transcendentno i vječito kao važne kategorije mišljenja i samjeravanja nas samih, žena i muslimanki, u odnosu na naše kratke i nevažne živote kao i u odnosu na naše moguće uloge prenositeljica pravih bisera mudrosti (tradicije i svetih učenja) u odnosu na neprekinuti lanac trajanja.

Potrebno je savladati procedure, pravni poredak i pravni terminarij, naročito termine EU i koristiti se tim aktualnim vokabularom, tom igrom riječi kojima se u civilnom društvu mogu ostvariti sva vjerska prava i sve vjerske i kulturne slobode muslimanke, ali bez pada u kufr, širk ili džahilijet (nevjeru, bigotizam, neznanje). Treba se racionalnom vještinom i upornošću izboriti za raspravu i ravnopravan status u državama i društvima EU. U korpusu općih ljudskih prava, specifičnih kulturalnih prava (Habermas) nužno je uočiti vrijednosti ovoga kontinenta i uključiti se u aktualni tok koji joj odgovara. Lobirati u uglednim krugovima o svom statusu veoma je važno.

U nedavnom razgovoru s jednim uglednim sarajevskim katolikom čula sam ovu vrlo poučnu rečenicu: “Muslimani pokazuju sekularnoj Evropi da vjera i borba za vjeru u svakodnevnom životu pojedinca ima punog smisla. S muslimanima vjera se nanovo uzdiže u svijetu koji ju je odavna zaboravio.”

Stoga je protivno rigidno sekularnim i rigidnolaicističkim pomodnim trendovima jako važno ojačati svoju vjeru kao unutarne duhovno polje, svoju snagu i žilavi oslonac u svim prilikama. Posebno u teškim životnim prilikama, kakve su neimaštine, glad, rat, poplave, zemljotresi, bolesti, epidemije... Unutarne bogatstvo omogućuje nam da prihvatimo to da je ovaj kratki treptaj – naš život na zemlji – samo priprema za Vječni život. Ovdje smo da budemo životno istestirani u pripremanama za Apsolutno. Nevolje su prilike, bolesti su šansa... Gospodaru pripada Svemoć i Premilost. Naime, nema ljudskih supermoći. Gledamo požare, cunamije, zemljotrese, gledamo pogibelji i očito je, ne možemo niti jednu zaustaviti... I ako to pokušamo, tek onda stvari pogoršamo. Ako povjerujete u svoju ljudsku supermoć, pa eto ste se svrstali u čiste idolopoklonike sebi, ego-idolu, čovjeku prolaznome i od prašine.

Duh i materija dijelom su komplementarni oblici, a dobitnici Nobelove nagrade za fiziku 2012. svoju nagradu dobili su jer su utvrdili da čovjek *homo sapiens* sa svim svojim tehničkim pomagalicama vidi svega 4% svijeta. Sve ostalo mnoštvo, od 96%, ne može vidjeti. Naša su znanja, saznanja i istraživanja odviše sićušna, malehna i fragmentarna da bi ikome trebala padati na pamet oholost, egoizam ili samozadovoljština... Svaka se stvar oko nas odvija u fazama, jednom je to udaljavanje od načela, drugi put to je vraćanje ka načelu. Uz dobro ide zlo. Uz muško ide žensko. Uz uzdah ide izdah. Uz poluotkucaj srca ide dootkucaj srca. To znači da okupljenost svake stvari obdržava 'božansko čuvanje' kao 'univerzalno čuvanje' koje silazi u ovaj svijet, manifestni svijet zarad očuvanja. Što smo dalje od početka Svijeta, to smo više antitradicionalni. Jer, božansku mudrost zamjenjujemo ljudskom mudrošću. A ona je u našoj dobi – postmodernosti – logično-racionalni red stvari, najudaljenija forma od duhovnosti. Nešto je od stvarne tradicionalne dubine i snažnosti i preživjelo: u ezoteriji, u zahiru, u nevidljivom, u duhovnom. Većina ljudi i žena ostaju u materijalnom: u egzoteriji, u batinu. To je samo onih 4% vidljivog. Stoga nije čudno da danas imamo samo materijalnu religiju, znanost i filozofiju. Imamo profanu filozofiju i profanu znanost. One proučavaju činjenice koje nisu izvedene iz *nekog višeg reda principa*. To su gomile pojedinosti, gomile neutemeljenih pretpostavki, fragmenata koji imaju samo jedno značenje – praktičnu primjenu. Tu nestaje preokupacija ove naše zapadne civilizacije, te je njen materijalizirani značaj postao pravo čudovište. U toj civilizaciji malehni dječak radoznalo pita oca: "A koga reklamira mjesec na Nebu?", jer za njega sve što sija ima reklamnu ulogu, a ako ništa ne reklamira, onda ne treba postojati...

### **Tako je lahko biti musliman/ka!!**

Na trenutak imam potrebu da ponovim – kako se kvalitetno i korisno vratiti nepromjenjivim vrijednostima života? Koje su to opće vrijednosti svijeta koje traju koliko traje i ljudska pojava na planeti Zemlji? Sve ili gotovo sve opće vrijednosti svijeta vezane su za ženu, naslonjene na ženu. Od života, vrste, rađanja, uzdizanja, poučavanja do sklada u malim zajednicama, u malim narodima koje su prečesto upravo žene očuvale, na svoj naizgled 'sporedni način'. A on je u biti supstancialni način. On je tzv. 'svijet života', kako ga definira filozof Jacques Derrida. Onaj mikrokosmos postojanja i svakodnevnih nastojanja da



se pretekne i preživi prolaznost. Nagodbe među ljudima, konvencije koje sačinjavaju ljudi svakako su uvijek relativne, lične, promjenjive i uvjetovane trenutnim okolnostima. Stoga su ponajvažnije ove opće, univerzalne, objavljene vrijednosti. One su očuvane, neprepravljane, nedokidane i neukidane... Ne mogu ni biti, jer ih pravovjerni vjerujući čuvaju kao Božije zakone, za sve ljude dostatne. Stoga je tako lahko prihvatiti islam, tu univerzalnu monoteističku vjeru, tako prosto biti pripadnik tevhida (jednote), Siratul-mustekima (Pravoga srednjega puta) i načela da su svi ljudi braća i sestre po stvaranju, od jednoga čovjeka i jedne žene potekli nekoć davno. Otuda je moguće biti svakoj ženi na svijetu muslimankom. Otuda je islam nadnacionalan, nadregionalan, nadklanovski, nadoligarhijski, nadnarodan, naddržavan, nadideološki... Otuda je islam tako indiferentan nad svim neo-izmima svijeta trajanja da to 'užasava njegove neprijatelje'. A muslimani su rezistentni na sve nasrtaje jer su naprosto sljedbenici *srednjega puta* i svakome žele da im se pridruži. Čine dobro, preporučuju dobro, vole sve, ne mrze nikoga, čiste se, skromni su, uzimaju i od duhovnosti i od materije koliko im treba... vjeruju da je Vječnost prava mjera stvari, onih koje jesu da jesu, i onih koje nisu da nisu... Samo stvarni doticaj, dodir sa 'živim tradicijama' jeste pravi put ili način da se oživi ono što je eventualno još kadro preživjeti, a što teče po univerzalnim zakonima trajanja. Guenon bi to jednostavno kazao: "To je najveća usluga koju Istok može učiniti Zapadu... Pa vjernica i vjernik znaju oduvijek da su i Istok i Zapad Allahova davanja. Njegovo je sve Nebo, i istočno i zapadno. Preokret svijeta može donijeti samo stroga duhovna elita... i to u čistom obliku koji je već po svom određenju na neki način iznad svake forme..." (Guenon, 2005: 41) Istinski tradicijski duh posvuda je isti, uvijek je isti, razlikuju se samo oblici koji su prilagođeni duhovnim okolnostima, okolnostima jednog vremena i jednog mjesta, ali su uvijek izraz jedne iste istine. Odnosno, da bi se ispod prividne višeznačnosti otkrilo to temeljno jedinstvo, valja dospjeti u čisti duhovni poredak stvari: "Spoznaja principa, spoznaja je par excellence metafizička spoznaja." (Guenon, 2005: 45) Prava pomoć Zapadu, odnosno, pravilnije je kazati modernoj civilizaciji jeste ukazati njenim nositeljima na njenu retrogradnost i ranjivost. Ili, pravi odgovor za krizu modernoga svijeta jeste ne biti moderan: biti antimoderan i željeti privući i ostale magnetom duhovnosti kao ravnotežom i smirajem.

Kada ovo pišem i izgovaram, nikako ne želim biti pogrešno shvaćena kao nedajbože protivnik Zapada. To bi bilo posve netačno. Protivim



se samo zastrašujućem neredu i haotičnosti koju proizvodi moderna civilizacija, površnom scientizmu, pozitivizmu, merkantilizmu, konsumerizmu, kvantifikatizmu, lažnom egalitarizmu... sve formama koje raspršavaju mnoštvenost koju više ništa ne ujedinjuje kao važnu svijest o Jednom Uzvišenom Principu. Ova sve ubrzaniya neravnoteža modernosti ili postmodernosti priziva raspad svijeta, ili negira univerzalne principe i transcendentne zbilje. Zapadnu postmodernost treba odbraniti od nje same, od njenih sklonosti: "Zapad treba odbraniti od njega samog, od vlastitih sklonosti... preobrazba i obnova tradicije čija bi posljedica bila približavanje Istoku..." (Guenon, 2005: 47), računajući pritom na onaj Istok koji je još u sebi zadržao kontemplaciju koja nadjačava akciju, "baš kao što je nepromjenjivo nadređeno promjenjivom". (Guenon, 2005: 53), a ne na Istok koji se naprosto klonirao u 'modernu civilizaciju'.

### Stanje 'Nove Polinezije'.

Mudrost očuvanja objavljenih moralnih načela u islamu i naročito vrijednih za muslimanku jeste upravo u tome što, čim se jednoj skupini dopusti, makar bila elitna, dakle čim joj se dopusti da mijenja opće vrijednosti svijeta, svaki put te će elite prilagođavati vrijednosti svojim vlastitim stanjima, potrebama i pohlepama... Savremeni ateizirani i materijalizirani svijet svake sekunde poručuje nam, pratite li masovne medije, da li je sve više nereda na Zemlji. Tome nema kraja. Nikada nije ni bilo. Ljudski razum je ograničen. On je tek jedna od alatki kojom se čovjek, *homo sapiens*, koristi. I kojom raspolaže. A koliko mu je drugih Uzvišeni Gospodar podario? Intuicija, mašta, podsvijest, san, meditacija, molitva...

Bilježimo u svome vremenu, vremenu masovnih medija, svako-minutno, jer internetom kola prosječno u danu oko trideset miliona informacija o svemu i svačemu svakoga dana, svake hefte i tako svakoga trena, a samo su dvije, tri, možda pet u toku dana važne. I kako se snaći sa svim tim informacijskim galimatijasom? Kako znati odvojiti bitno od nebitnog? Kako ako se medijski ne opismenimo? Ako ne naučimo da kroz naš perceptivni aparat trebaju prolaziti i naći utočište samo oni događaji i ličnosti koji su kompatibilni s našim univerzalnim moralnim vrijednostima i načelima. Sve je ostalo *medijsko smeće*. Ovo je današnje stanje tzv. 'Nove Polinezije', kako ga definira sjajan mislilac iz XX st. – Stent. U svojim promišljanjima o kraju svijeta i kraju napretka u društvima postmodernosti preovladava hedonizam, mladi se više

zanimaju za droge, elektroniku, nove tehnologije, dokolicu, virtualni način življenja...<sup>20</sup> Opasni relativizam uspavljuje milione osoba svaki dan i diže osjećaj odgovornosti s naše savjesti. Stoga je to statično stanje prepuno poroka... Istine o svijetu – šta bi bilo to? Koga to još zanima? Muslimanka mora praktično djelovati. Prosocijalno djelovati, tu gdje živi i gdje radi, gdje kupuje kruh, mlijeko, kremu za ruke, gdje ulazi u metro, tramvaj, autobus; odgajati svoju djecu i svu djecu koju sreće, ili ima priliku vidjeti (rodbinsku, prijateljsku, komšijinu djecu...) u svom zdravom objavljenom moralu, uz puni dignitet, estetiku, ljubav za lijepo i dobrotu.

Ko sebi svaki dan postavi pet osnovnih pitanja kojima započinje svaka dobra filozofija, mišljenje? Ko sam? Šta sam? Odakle sam? Kamo idem? Šta mi je činiti? Ko sebi postavlja moralne maksime kao zadaće za vlastito samorazumijevanje i samodefiniranje? Šta ostaje iza mene? Što biva nakon smrti? Ima li smisla za nas i nakon što nas grumeni zemlje zatrpaju u mezaru? Zar je samo to život?

### Auschwitz je vazda moguć

To je jednako važno poput Fejerebandova stava da je Auschwitz vazda moguć,<sup>21</sup> a on je svakako manifestacija ekstremnoga zla, gdje

<sup>20</sup> Ljudi našega vremena djeluju kao da ne postoji krivica, i zato oni često nemaju *stida*. Evo se vraćam ovom pitanju. A *stid* je, kako već ranije rekoh, najvažnija emocija ljudskosti. Samo što je *stid protjeran* iz “zapadnih društava blagostanja”. *Stid* nas tjera da ponovo usadimo dušu u svoja uhranjena i uglađena tjelesa, da se zacrvenimo, da prebljedimo, da snagom emocija pokušamo reanimirati svoja tjelesa bez duha. *Stid* je ono što nas pokreće. *Stid* nas razlikuje od životinjskog svijeta. *Stid* nas čuva od raspadanja. Iskusiti krivnju i sram znači ograničiti se prema drugima. To daje pravac djelovanju. Moralna osoba razvija u sebi toleranciju zato što osjeća različitost u sebi, više osoba u sebi. Ovakvo tumači nedostatak stida norveška istraživačica *Nina Karin Monsen* u knjizi *Det kjemperde menneske - makteus etikk (Borbena etika – etika vlasti)*, J. W. Capelaus Forlang, A. S. Oslo, 1990, str. 110, citirano prema *Rasim Muminović, Moć i nemoć države blagostanja*, Sarajevo, 2004. Ova autorica veli da je “država blagostanja jedna zamka. Njen cilj je uhvatiti one slabe i nemoćne”. Ovdje država nastupa umjesto nas, naših ljudskosti, naših porodica, naših mikrozajednica. Ako država daje sve, onda slabi naše porodične socijalne veze, oslobađa nas od odgovornosti za druge, za naše najbliže. Tako vrlo lahko i vrlo naivno gubimo naše najvažnije životne relacije (str. 33).

<sup>21</sup> Tvrdim da je *Auschwitz ekstremna manifestacija* jednog stava koji još uvijek postoji među nama. Razotkriva se u načinu na koji se odnosimo prema manjinama u industrijskim demokracijama, u obrazovanju, uključujući i humanističko obrazovanje,

manjine redovito stradavaju od većine, pa naročito u industrijskim, tzv. razvijenim liberalnim demokratijama. Još nas je Hannah Arendt naučila da je baš demokratija idealno mjesto za laganje, društveno laganje i samolaganje.<sup>22</sup> Jer, i nema, pošteno govoreći, laganja ako ne samolažemo sami sebe. A Chomski<sup>23</sup> nas je odlično naučio primijetiti da nas ponajviše trebaju žuljati ona stanja lažnih uljuljanosti u demokratijama koje su ustvari uvijek podložne razvoju represivnih ideja i njihovih realizacija.

Podsjetit ću još jednim eksperimentalnim detaljem, koji je već spomenut, kako je moguće pomoći samoj sebi, muslimanki u Evropi, da se samosnađe i samopronađe, da se definira. Kako da u naizglednom neredu svijeta uoči trajni implicitni red? On je vazda transcendentan i božanski. Bohm je pokazao to eksperimentom s tintom. Stavio je kap tinte na glicerinsku kupu, cilindar. Zavrteo je u jednom smjeru i kaplja se rasprskala u naizgled raspršene i razbacane kapljice. Potom je zarotirao cilindar na suprotnu stranu. Nakon nekog vremena kapljice su se vratile u istu početnu veliku kap tinte s početka eksperimenta. Zaključio je – unutar svega postoji jedan nevidljivi *implicitni red*. Muslimanka to može promatrati kao osobni zaokret, samopročišćenje, trajni bijeg na drugu stranu, od zla, protiv zla, od poroka, protiv svakog poroka... otklon od potencijalnog Auschwitza. Ili, iseliti se! Ako ne može drugačije, iseliti se. To je klasična praksa svih ranijih generacija muslimana i muslimanki.

Nažalost ili nasreću, što su društva bogatija, to su njihova mlada pokoljenja nesposobnija, nekreativnija, nihilističkija. Jer, očito je da “nije sreća para puna vreća”. Apsurd potrošačkih društava svodiv je na ovu jednostavnu opasku pošto sva moderna i složena fizika, ma kako bila zanimljiva i inovatorska, nije nimalo istinitija od jednostavne

---

koje se velikim dijelom sastoji od pretvaranja krasnih mladih ljudi u bezbojne i samouvjerene kopije vlastitih učitelja, razotkriva se u nuklearnoj prijetnji, konstantnom broju i snazi nukleranog oružja i spremnosti nekih tzv. patriota da otpočnu rat u usporedbi s kojim će holokaust izgledati beznačajno. On se pokazuje u ubijanju prirode i “primitivnih” kultura. (70.)

<sup>22</sup> Hannah Arendt u više svojih djela raspravlja o istini i laži u politici i demokratiji. Pogledati šire u knjizi *Istina i laž u politici*, Beograd, 2004.

<sup>23</sup> Noam Chomsky rado raspravlja o odnosu medija i politike i fenomenu kontrole uma u demokratskim društvima. Pogledati više u knjigama: *Kontrola medija, Medijska propaganda i sistem, Nužne iluzije, kontrola uma u demokratskim društvima*.

davne Aristotelove fizike. Trokut uvijek ima tri strane.<sup>24</sup> Zdrava iskonska tradicija je sveta, korisna, važna. Ta tradicija je spasiteljski Logos svijeta. Npr. ljudsko činjenje utječe na vanjske događaje. Ukoliko se društvo kreće ka boljitku, popravljaju se i vanjska događanja. Ili, ako društvo ide ka propasti, mijenjaju se i vanjski događaji. Bog u Kur'anu garantira – ukoliko ljudi budu toga dostojni, kiša će im na vrijeme padati (Amola, 2013: 97). Moral i moralno djelovanje ljudi nije imaginaran. On je vrlo konkretan.

### **Konačno – mogući komparativni pogledi**

Kako smo u naslovu ovoga rada istakli, moguće je, makar izgledalo suprotno, komparativno uvezati i promatrati koliko su komplementarni a koliko suprotstavljeni ulazni pojmovi: medijska pismenost i duhovna uspravnost u današnjim savremenim društvenim kretanjima u Evropi. I kako da se muslimanka postavi naspram njih? Rezimirat ću neke moguće usporedbe:

- Publika koja je medijski pismenija, istovremeno je i obrazovanija. Publika koja je duhovno uspravnija, također je religijski i tradicionalno obrazovanija.

- Publika koja je medijski pismenija traži kvalitetnije medijske sadržaje. Publika koja je duhovno snažnija traži duhovno kvalitetnije društvo i zajednicu. Ne potpada jeftino pod trikove materijalističko-tržišne pomame postmoderne.

- Medijska pismenost osnažuje nas protiv svih vrsta manipulacija. Duhovna uspravnost osnažuje nas protiv svih društvenih manipulacija i zala svakodnevnice.

- Medijska pismenost može biti i jeste naša individualna sposobnost. Duhovna uspravnost jeste također naša važna, tj. ponajvažnija individualna sposobnost.

<sup>24</sup> Kuhn je, radeći doktorat na Harwardu 1947, zapanjeno konstatirao kako je Aristotelova fizika puna "pogrešaka". Ali je potom Kuhn shvatio da Aristotel ima smisla. Aristotelova je fizika shvaćena kroz vlastite pojmove, bila jednostavno različita od Newtonove fizike, a ne manje vrijedna. Potom, dalje razrađujući *ideju paradigme*, Kuhn veli: "Nova paradigma može riješiti zagonetke bolje od stare i može dati više praktičnih rezultata. Ali ne može jednostavnom opisati drugu znanost kao pogrešnu. Samo zato što je moderna fizika dala računala, nuklearnu energiju i CD-playere, ne znači da je ona istinitija u apsolutnom smislu riječi od Aristotelove fizike." Na kraju je zaključio da se znanost kao i život na zemlji ne razvija prema nečemu, već samo od nečega. (63.)

- Medijska pismenost pored toga što je individualna vještina može biti i važan faktor kohezije zajednice ili okruženja oko nas. I duhovna uspravnost ima također faktore koji nas koheziono učvršćuju kao zajednice. Lakše se čuva svaka zajednica koja je duhovno uspravnija.

- Medijsku pismenost treba i drugima preporučivati. Također, duhovnu uspravnost treba i drugima preporučivati.

- Medijska pismenost uči nas cijeli život kako razvijati ličnost, osobnu strategiju za uspješno vladanje informacijama. Duhovna uspravnost uči nas kako da razvijemo osobnu strategiju o svim aspektima života (kako s bojama, kako s mirisima, šta sa snom, kako s dragim kamenjem, mjesečevim mijenama, plimom, osekom, šta s krvnim grupama, genomom, biljkama, životinjama, zvijezdama, smjenom dana i noći, vremenom, poretkom sahata u jednome danu, vjetrovima, dovama, dahovima, zikrullahom...)

- Medijska pismenost uči nas kome je namijenjen neki medijski sadržaj, medijska poruka. Duhovna uspravnost poučava nas kome je svaki dan upućena svaka Božija poruka.

- Medijska pismenost uči nas iz kakve je perspektive neka medijska poruka (priča) ispričana i emitirana. Duhovna uspravnost poučava nas iz koje je perspektive koji Božiji alamet (znak) proistekao i šta nam poručuje.

- Medijski pismena osoba ne uzima svaki medijski sadržaj novo za gotovo. Duhovno uspravna osoba ne uzima planetarne a pojavne primjere novo za gotovo, u njima traži onaj već spominjani implicitni red.

- Medijska pismenost jeste koncept života. Duhovna uspravnost također je koncept života.

- Medijska pismenost uči nas šta je neprofesionalno u medijima. Duhovna uspravnost uči nas šta je nemoralno (haram, štetno, opasno) u pojavnom svijetu.

- Medijska pismenost uči nas kako medijske poruke pretvoriti u znanje. Duhovna uspravnost poučava nas kako poruke iz kosmosa i iz svoga tijela (srca) pretvoriti u znanje.

- Medijska pismenost uči nas da kvalitetne informacije nije moguće dobiti brzo. Duhovna uspravnost uči nas da duhovnu stabilnost (premoć) također nije moguće postići brzo.

- Medijska pismenost uči nas kakve poruke trebamo. Duhovna uspravnost uči nas kakve duhovne sadržaje trebamo iz okoline.

**Literatura:**

- Ajatollah Amoli Dževadi, *Načela morala u Kur'anu*, Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo, 2013.
- Noam, Chomsky, *Kontrola medija*, Rubikon, Novi Sad, 2009.
- Martin, Heidegger, *Što je to filozofija*, Tisak, Varaždin, 1965.
- Pascal, Bruckner, *Bijeda blagostanja, Tržišna religija i njezini neprijatelji*, Facta, Zagreb, 2004.
- Muminović, Rasim, *Moć i nemoć države blagostanja*, Sarajevo, 2004.
- Horgan, John, *Kraj znanosti*, Biblioteka 42, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2009.
- Arendt, Hannah, *Istina i laž u politici*, Filip Višnjić, Beograd, 1995.
- Aristotel, *Fizika*, Logos, Sarajevo, 1981.
- Guenon, Rene, *Kriza modernog svijeta*, Fibula nova, Zagreb, 2005.
- Fejzić, Fahira, *Medijska globalizacija svijeta*, Oko/Promocult, Sarajevo, 2004.
- Fejzić-Čengić, Fahira, *Riječ je temelj društvenog života*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2012.
- Garodi, Rože, *Evropa i islam*, Sarajevo, Starješinstvo IZ BiH Sarajevo, 1989.
- Zbornik radova, *Vjerodostojnost medija. Izazovi globalizacije i specifičnost regiona*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2012.
- Sulejmanpašić, Dževad, *Žurnalizam razarač čovečanstva i novinstvo sa najmanjom me-rom žurnalizma*, Zagreb, 1936.
- Alić, Sead, *Masmediji zatvor bez zidova*, Tekstovi iz filozofije medija, Kugla, Centar za filozofiju medija i mediološka istraživanja, Zagreb, 2012.

## Media literacy – spiritual uprightness of a woman in postmodern trends – a comparative view

### Summary

Every time radiates its own spirit. Hegel would say that every time has its own spiritual vertical, its legality. The spirit of our time, after modernity, the spirit of post-modernity, is the spirit of mass-media. We cannot imagine our modern lives without news, internet, media, communication, technology... An important demand in this sense is that women of this time are media literate. Why? It is a new term, defined in the EU<sup>25</sup>, later elaborated on many occasions in various congresses, conferences

<sup>25</sup> Originally done in Aspen Media Literacy Leadership Institute in 1992, and elementarily defined as "media literacy, ability of accessing, analyzing, evaluating and creating median information in various forms"; <http://www.ccb.lis.illinois.edu>

and meetings. Women must be classically literate (traditionally literate), but also media literate so that they would not become gullible victims of media manipulations, victims of prejudices or victims of ignorance. Media literacy is perfected the entire life. With the help of media literacy a person makes easier choices, rejects and separates what is important from unimportant.

The other input term of this discussion is spiritual uprightness. Spirituality is immense, unreachable. It is of extra-universal proportions and unlimited dimensions, so contemplating it is always somewhat naively. Women should possess, apart from traditional religious knowledge, as much so called spiritual halal-knowledge, knowledge of Allah and His creating, His creatures: good and bad. That is wide and numerous knowledge about useful, practical, family, moral knowledge of good and knowledge of dignity. Also, as media literacy, spiritual uprightness is also perfected the entire life. And with its help too, a person makes easier choices and more correct decisions, rejects and separates what is important from what it is not in a right manner.

The postmodern time is a synonym also referred to, in theories of: sociology, philosophy, political philosophy, communicology, law and politology as postindustrial age, post-capitalism, age of post-transitional trends, but also, in various theologies, as Messianic age, age of the Antichrist, or in Islamic aqid debates called "akhir zaman", the last of times...the time of waiting...

Finally, the initial term from the title of my presentation also is a comparative method as a frame, methodological request or my wish that in open field of various and apparently incompatible input elements I would like to present as such. Media literacy and spiritual uprightness should mark a Muslim woman in the geography of Europe. To me, it is a continent, political project, geographically-geopolitically determined space and, finally, a homeland for the most of us present here now, and certainly, life-interested for each and every aforementioned term, connected in accord and harmony.

**Key words:** media literacy, spirituality, prescribed moral, fear, patience, New Polynesia.